

VLIEGEN ZONDER VLEUGELS, WETENSCHAP ZONDER THEORIE

Van de criminologie wordt in de eerste plaats verwacht dat zij oplossingen aan-draagt voor problemen van criminaliteit en criminaliteitsbestrijding. Hoe wordt het voetbalvandalisme het meest adequaat bestreden? Hoe kunnen de onveiligheids-gevoelens in bepaalde buurten gereduceerd worden? Hoe moeten de politiediensten gereorganiseerd worden om efficiënter de criminaliteit te bestrijden? Welke straffen zijn het meest geschikt om recidive te voorkomen? Met welke voorzieningen kunnen de opvang van en de hulp aan slachtoffers verbeterd worden?...

Doorgaans verwachten overheden op verschillende niveaus, de media en de publieke opinie van criminologen deskundige antwoorden op deze concrete vragen. Alsof na consultatie van de criminoloog het geschikte recept kan uitgeschreven worden om deze of gene maatschappelijke kwaal 'efficiënt', 'effectief', 'legitiem' én 'kwalitatief' te genezen. De criminoloog als sociaal medicijnman, of eerder als 'social engineer': de overheden formuleren vanuit hun gezichtspunt de problemen, waarop de criminoloog als een criminologisch ingenieur de oplossingen aangeeft.

In deze (gangbare) praktijk wordt de criminologie opgevat als een toegepaste sociale wetenschap. Niet alleen criminologen in beleidsondersteunende functies, maar ook vele universitaire criminologen verrichten in de praktijk toegepast crimi-nologisch onderzoek, waarbij de onderzoeksprobleemstelling door de overheid wordt gedicteerd, voorgedicteerd.

Deze praktijk houdt evenwel een gevaar in. Immers, aangezien overheden in grote mate bij het uitwerken van hun beleid de opinies van het meer politiek mondige en machtige deel van de bevolking achterna hollen, nemen ook vele criminologen bij hun onderzoek de 'common sense' denkbeelden omtrent criminaliteit en criminaliteitsbestrijding klakkeloos over.

Men vergeet hierbij vaak dat de criminologie, zoals trouwens elke (sociale) wetenschap, pas zinvolle en inzichtrijke aanbevelingen inzake reacties op criminaliteits- en onveiligheidsproblemen kan uitwerken wanneer zij zich kan steunen op goed onderbouwde en uitgewerkte theoretische wetenschappelijke inzichten over het criminaliteitsfenomeen en de wijze waarop de maatschappij hierop reageert. Het is overigens slechts het theoretisch kader dat toelaat... om een maatschappelijk fenomeen al dan niet als problematisch te zien, om de relevante vragen erover te stellen, de geschikte onderzoeksmethode ervoor te kiezen, de adequate onderzoekshypothese(n) te formuleren, ... Een criminologie zonder theorie is als vliegen zonder vleu-gels, navigeren zonder kompas of, beter nog, zoeken... zonder goed te weten waar-naar gezocht moet worden.

Theorievorming in de criminologie is dus van het allergrootste belang. Daarbij is het belangrijk dat aandacht wordt besteed aan de complexiteit en veelzijdigheid van het criminaliteitsfenomeen in onze samenleving. Criminaliteit is immers het sociaal product van enerzijds mensen die op een bepaalde wijze handelen en anderzijds van diegenen die informeel of formeel op dit handelen reageren door het als misdadig te definiëren. Kortom: criminaliteit wordt als sociaal fenomeen geconstrueerd doorheen een interactie van acties en reacties.

Aan de ene kant worden bepaalde handelingen door formele en informele controlesystemen als criminaliteit gedefinieerd en gecontroleerd. Eenmaal een bepaalde handeling op politieke en ideologische gronden door de strafwetgever wordt gecriminaliseerd, staan deze handeling en de daders ervan bloot aan een veelheid van reacties vanuit een uitgebreid en complex informeel en formeel sociale controlesysteem in onze maatschappij, gaande van de publieke opinie en de informele sociale controle over instituties als familie, school, maatschappelijk werk en massamedia, tot de politie en de strafrechtbanken.

Aan de andere kant zijn bij het handelen, dat als criminaliteit gedefinieerd en gecontroleerd wordt, daders en meestal slachtoffers betrokken.

In onze moderne samenleving hebben ingrijpende economische, sociale, culturele en politieke veranderingsprocessen belangrijke effecten op criminaliteitspatronen en op criminaliteitsbestrijding. De economische en culturele globalisering creëert op lokaal en internationaal vlak nieuwe en ongunstiger contexten, ondermeer voor de ontwikkeling van criminaliteit. Hierbij volstaat het te denken aan allerhande vormen van witteboordencriminaliteit, van organisatiecriminaliteit. Door de economische globalisering genieten illegale ondernemingen en markten van nieuwe ontplooiingsmogelijkheden. Officiële, informele en illegale economische verhoudingen geraken meer en meer vervlochten. De criminaliteitsontwikkelingen in een globale context beïnvloeden niet alleen het nationale veiligheids- en strafrechtelijk beleid maar internationaliseren ook de misdaadcontrole.

Hier staat tegenover dat op uitsluitings- en marginaliseringsprocessen in toeneemende mate met straatcriminaliteit gereageerd wordt. Dit ontkennen zou getuigen van een vorm van selectieve blindheid. Maar, en dit is essentieel, eenzelfde soort van selectieve theoretische blindheid, een soort van tunnelzicht, leidt er blijkbaar toe dat nauwelijks nog hogergenoemde andere vormen van criminaliteit als problematisch worden gedefinieerd. Deze tunnelblindheid is ongetwijfeld het resultaat van een gebrek aan kritische Theorievorming binnen de huidige criminologie.

Een nieuwe, kritische Theorievorming in de criminologie dringt zich op, wordt onontkoombaar, willen wij – als criminologen – het globale, sociale landschap kunnen blijven overvliegen, de vleugels uitslaan, en ons niet beperken tot de (beleids-)vraagstelling van de straat(-criminaliteit).

Sinds de jaren zestig kwamen verschillende kritische theoretische perspectieven tot ontwikkeling in de westerse criminologie. De labelling-benadering, die op de effecten van informele en formele sociale reacties op de ontwikkeling van deviante en criminele carrières wees, heeft nog wel een zekere invloed gehad, op de Nederlandstalige Belgische criminologen.

De vele andere kritische criminologieën hebben nauwelijks aantoonbare invloed uitgeoefend.

De conflictcriminologie, de neomarxistische criminologie, het abolitionisme, de feministische criminologieën, het links-realisme, de postmoderne criminologie zijn aan de meeste Nederlandstalige Belgische criminologen voorbijgegaan.

Om dit (kritisch) theoretisch criminologisch debat in Vlaanderen te stimuleren werden in dit themanummer vier verschillende bijdragen opgenomen.

In een eerste bijdrage over 'Etniciteit en criminaliteitsonderzoek' grijpt Jimmy Feys het recente voorstel van Minister van Justitie Verwilghen aan om een aantal bedenkingen te ontwikkelen bij de mogelijkheid van onderzoek naar de relatie tussen allochtonen en criminaliteit. Aan de hand van de pro- en contra-argumenten uit het politieke debat, wordt de problematiek van dergelijk onderzoek opengetrokken naar een meer theoretisch niveau.

Niet alleen wordt stilgestaan bij het belang van buitenlands onderzoek over de relatie tussen etniciteit en criminaliteit, maar ook bij de geladenheid van dergelijk onderzoeksobject. Verder wordt het concept etnische identiteit in een eerste aanzet uitgewerkt op een interpersoonlijk, groeps- en interstatelijk niveau.

Tenslotte wordt aandacht besteed aan een van de kernwoorden van het vooropgesteld onderzoek, namelijk cultuur, en ook aan de democratiserende werking van onderzoek.

De auteur is van mening dat onderzoek naar de relatie tussen allochtonen en criminaliteit onder bepaalde voorwaarden kan en zelfs moet gebeuren. In dergelijk onderzoek moet vooral aandacht worden besteed aan etniciteit en criminaliteit als sociale constructie binnen een gegeven maatschappelijke context. Aanvaarden dat zowel etniciteit als criminaliteit geen essentiële eigenschappen zijn van individuen, betekent tegelijkertijd de problematiek opentrekken naar politieke en economische evoluties van de laatste decennia en ook de relatie tussen beide op een genuanceerde, niet-populistische of deterministische manier benaderen.

In het artikel 'Co-optcity, de verruimtelijking van de stedelijke criminologie' wordt er een denkmethode uitgewerkt die de criminoloog toelaat om bij de studie van stedelijke fenomenen ook de betekenis van de stad te integreren. Gudrun VANDE WALLE zet de criminoloog aan tot een deconstructie van het veiligheidsdiscours waarin de stad verengd wordt tot een oord van onveiligheid en waarin stedelijke conflicten enkel nog bestudeerd worden in termen van onveiligheidspreventie/veiligheidsherstel. Het probleem schuilt in de monopoliepositie die criminologen opeisen in het discours over de stedelijke criminaliteit en de reactie die erop volgt. De stad als spanningsveld van interagerende globale structuren kan niet door het discours van één discipline begrepen worden.

De auteur geeft hier de aanzet tot een 'geregionaliseerde flexibele specialisatie' van het stedelijk discours met aandacht voor de ruimtelijke dynamiek van de stad, in een vallei van disciplines die elk een bijdrage leveren tot het begrip van de bestudeerde lokaliteit. Ruimte krijgt vorm door een samenspel van interactieprocessen op microniveau met globale macrostructuren. Om deze dialoog te vatten, zoekt

de auteur inspiratie binnen de oorspronkelijke ideeën van de Chicagoschool en binnen het neomarxistisch geografisch denken. Dit is Co-optcity, een netwerk van disciplinaire discoursen over de stad waarin de stedelijke criminologie een waardevolle bijdrage levert in het duiden van in-/uitsluitingsmechanismen en de betekenis van conflictueuze bewegingen die als 'onveilig' bestempeld worden.

In haar bijdrage 'Over verkennen, herkennen en erkennen, feministische perspectieven en criminologie', informeert Hilde Verschaeve de lezer(s) over de invloeden die verschillende feministische perspectieven de laatste dertig jaar op de (kritische) criminologie hebben gehad.

Zo hebben feministische criminologen het masculinisme in de traditionele en kritische criminaliteitstheorieën aangeklaagd. Ook het seksisme in de strafrechtelijke reactie werd bekritiseerd. Een feministische methodologie vond haar toepassing in criminologisch onderzoek naar vrouwelijke slachtoffers van geweld, naar angstgevoelens van vrouwen voor criminaliteit en recent ook naar vrouwelijke daders van strafbaar gesteld gedrag.

Hilde Verschaeve besteedt verder ook aandacht aan de discussie over de wenselijkheid/mogelijkheid van de ontwikkeling van een feministische criminologie. Zij beëindigt haar overzichtsartikel met een bespreking van recente feministische inzichten, vooral geïnspireerd door het postmodernisme, die ook in het criminologisch domein hun toepassing vinden.

Ten slotte zoekt Ronnie LIPPENS in zijn bijdrage 'Naar een grenze(n)loze kriminologie' naar een gezamenlijke grond waarop verschillende kritische criminologieën zich in de huidige 'hypermoderne' maatschappelijke condities kunnen scharen. Volgens Ronnie LIPPENS had de kritische criminologie tot ongeveer het midden van de jaren tachtig een gezamenlijke grond.

Het was vooral een anti-institutionele grond, in vele gevallen ook een anti-etatische grond, waarop officiële of establishmentverhalen over criminaliteit en deviantie werden gecontesteerd en waarop tegenverhalen werden ontplooid. Vanaf het midden van de jaren tachtig werd het bindende anti-institutionalistische element van de oude kritische criminologie versplinterd in vaak scherpe discussies tussen realisten, abolitionisten, marxisten en feministen. Deze versplintering is volgens LIPPENS het gevolg van de hedendaagse 'hypermoderne' omstandigheden waarbij er nu minder sprake is van coherente of homogene ruimtes, subjectiviteiten en gemeenschappen.

Na een analyse van wat hij de 'hypermoderniteit' noemt, gaat hij op zoek naar een gezamenlijke grond voor kritische criminologieën. Van het aaneenrijgen van alles wat in de verschillende kritische criminologische stromingen wordt gesteld, verwacht hij weinig toekomst. Een gezamenlijke grond voor de verschillende kritische criminologieën kan volgens LIPPENS gezocht worden in een radicaal democratisch proces waarbij de imaginaire gemeenschappen, de preoccupaties, thema's en begrippen van de verschillende kritische criminologieën scheuren, verdampen, evaporeren...

deze theoretische bijdragen een nieuw (kritisch) elan mag geven aan een criminologie die nood heeft aan verdergaande discussie en debat, een criminologie die opnieuw de vleugels wil uitslaan.

Patrick HEBBERECHT
Paul PONSAERS
1999